

ІСТОРІЯ

Іван АЛЬМЕС

ПОЛЬСЬКОМОВНА ПРОПОВІДНИЦЬКА ЛІТЕРАТУРА В БІБЛІОТЕЦІ КРЕХІВСЬКОГО МОНАСТИРЯ XVII–XVIII СТ.

На українських землях ранньомодерного періоду польська мова була однією з престижних¹ соціальних та літературних мов, тобто мовою освіти, науки та літератури². Руські (українські) письменники писали твори польською³, нею послуговувались у повсякденному житті⁴. Польськомовна книга посідала вагомє місце в тогочасних бібліотеках, в тому числі у чернечих книгозбірнях Київської митрополії⁵, незважаючи на те, що церковнослов'янська була мовою богослужбового вжитку для Церков східного обряду. Відповідно це зумовлювало наявність щонайменше літургійних книг кирилицею⁶.

Одним із найважливіших засобів поширення християнського вчення є проповідництво. У період реформаційних рухів і контрреформації активізувалося вивчення та поширення Святого Письма. Саме тоді проповідь стала сутнісним елементом духовного спілкування⁷. У постановках Тридентського собору 1545–1563 рр. виголошення проповідей на неділі і свята потрактовано як один із основних обов'язків священиків, ченців та ієрархів⁸. Мистецтво проповідування було одним із ключових складових місіонерської діяльності⁹. До необхідного інструментарію проповідника належало не лише Святе Письмо, а і збірники проповідей, повчальних оповідей тощо. Тому наявність значної кількості гомілетичних видань у складі парафіяльних чи монастирських книгозбірень імпліцитно свідчить про активне душпастирство¹⁰, а сама номенклатура книг

опосередковано відображає характер такої проповідницької діяльності. У ранньомодерний період активні проповідницькі практики стають звичною практикою і в Київській митрополії. Наприклад у другій половині XVIII ст. на цих теренах «культура живого слова» перебувала на одному з найважливіших «місць в ієрархії обов'язків пастиря»¹¹. Наприкінці XVIII ст. істотне зростання кількості проповідницької літератури дослідники фіксують і в монастирях Василянського чину¹².

У чернечих осередках оо. василян доволі поширеним було «західне проповідництво»¹³. Збірники проповідей, які видавались у Польсько-Литовській державі, вирізнялися характерними символізмами і алегоріями¹⁴, семантичною насиченістю слова¹⁵, були написані «живою, барвистою, багатою» мовою, що яскраво відображено в назвах видань¹⁶. Проповідництво польською мовою було однією зі складових поширення «польськості» у поліетнічній та багатокультурній Речі Посполитій, а збірники казань певною мірою забезпечували проповідника необхідним інструментарієм для цього¹⁷. Один із монастирів Львівської єпархії у XVII–XVIII ст., в якому значну частину його книгозбірні становили книги польською мовою, а також існувала «колекція» проповідницької літератури, містився у Крехові¹⁸. Книгозбірня цієї обители слугує прикладом рецепції польських культурних впливів, в тому числі західної латинської культури проповідництва епохи бароко.

Крехівський монастир, заснований в перші десятиліття XVII ст., був одним із важливих православних чернечих осередків на території Львівської єпархії. У перші десятиліття XVIII ст. обитель перейшла на унію, і впродовж цього ж століття перетворилася на один із найголовніших монастирів Святопокровської провінції Чину Святого Василя Великого¹⁹. Активізація культурно-просвітницької діяльності в монастирі простежується в останній чверті XVIII ст. Зокрема впродовж 1778–1782 рр.²⁰ тут діяли чернечі риторичні студії²¹. Під час таких курсів іноки вивчали основні засади ораторського мистецтва, акцентуючи увагу на проповідницьких практиках²². Зрештою риторика була головним предметом навчання в гуманістичному шкільництві ранньомодерного періоду²³. Відповідно вивчення подібних предметів зумовлювало необхідність навчальної літератури, принаймні базових підручників, різноманітних

збірників (сентенцій, повчань), в тому числі і зібрань проповідей, казань, гомілій, виступів, прокламацій тощо.

Важливу роль у забезпеченні повноцінного молитовного життя та культурно-освітньої діяльності ченців відіграла монастирська бібліотека (*lectio librorum*)²⁴. Її формування розпочиналося зазвичай разом із заснуванням обителей, і книгозбірні насамперед комплектувалися богослужбовими виданнями та рукописами. Упродовж XVII–XVIII ст. Крехівська бібліотека кількісно та якісно змінювалася — від близько ста кодексів у XVII ст. (переважно кириличних)²⁵ до понад півтисячного книжкового зібрання наприкінці XVIII ст. (здебільшого латинською і польською мовами)²⁶. За підрахунками Марії Підлипчак-Маєрович, монастирські бібліотеки різних орденів, що існували на українських землях Речі Посполитої, у середньому складалися зі 100–300 книг²⁷. Тобто, за кількісними показниками Крехівська книгозбірня вирізнялася не лише серед бібліотек василіянських, а й римо-католицьких монастирів²⁸.

Оскільки бібліотека Крехівської обители не збереглася як цілісний книжковий фонд, основними джерелами для реконструкції складу книгозбірні стають інвентарні описи обители другої третини XVII ст.²⁹, 1739 р.³⁰, 1747–1749 рр.³¹, 1755 р.³², 1759 р.³³, 1766 р.³⁴, 1771 р.³⁵, 1777 р.³⁶, 1779 р.³⁷. На їхній основі й здійснено реконструкцію³⁸ та тематичний аналіз складу проповідницької літератури Крехівської книгозбірні ранньомодерного часу.

***

У XVII ст. казання в бібліотеці Крехова представлені нечисельно, причому лише одна книга була польською мовою. Це зібрання постил (з лат. «*post illa verba*» — «після цих слів») — коментарів до біблійного тексту, проповідей екзегетичного характеру³⁹. Власне, поширення постил було однією з вагомих ознак протестантських впливів на проповідницькі практики в Православній, Римо-Католицькій та Унійній Церквах на теренах Речі Посполитої⁴⁰. У Крехівському монастирі зберігалася «пости [А] ліа ву [й] ковськаіа великаіа старо [го] друку»⁴¹, тобто одне із краківських видань «*Postilla catholica*» (класичні зразки

тогочасних гомілій⁴²) відомого єзуїтського біблієста Якуба Вуєка (*Jakub Wujek*, 1541–1597).

У XVIII ст. номенклатура проповідницької літератури розширюється й урізноманітнюється, в т. ч. і за рахунок польськомовних книг. Проте до кінця 1770-х рр. таких кодексів налічувалось лише близько десяти. Здебільшого побутували зібрання проповідей найвідоміших в Речі Посполитій католицьких «казнодіїв» — книги т. зв. польської «тріади» кінця XVI ст. — Фабіана Бірковського, Якуба Вуєка та Пйотра Скарги⁴³. Як відомо, зібрання недільних і святкових гомілій Якуба Вуєка зберігались у Крехівському монастирі ще з XVII ст. Принаймні з 1739 р. були «*Kazania na niedziele y święta polskim ięzykiem*»⁴⁴ (один із примірників краківського видання 1623 р.⁴⁵) Фабіана Бірковського (*Fabian Birkowski*, 1566–1636), чи не найпопулярнішого домініканського проповідника ранньомодерного часу не лише у Речі Посполитій, а й на тогочасних західноєвропейських теренах⁴⁶. Великий за обсягом збірник казань Бірковського привертав увагу дослідників ще у XIX ст. Зокрема, Август Бельовський, історик та директор інституту «Оссолінеум» у Львові, під час відвідин Крехівського монастиря серед численної монастирської бібліотеки виокремив саме цей кодекс, занотувавши, що видання було «*przesłicznie zachowane*»⁴⁷.

Не менш знаним проповідником і богословом в Речі Посполитій був єзуїт Пйотр Скарга (*Piotr Skarga*, 1536–1612)⁴⁸. Окрім полемічних трактатів, агіографічних видань, він уклав і збірку проповідей. Один із примірників його казань на неділі та свята зберігається в Крехівській книгозбірні⁴⁹. Щонайменше з 1739 р. у Крехові було польськомовне зібрання проповідей Габрієля Завєшка Леополіти (*Gabriel Zawieszko Leopolda*, † 1646) — домініканського автора зі Львова. Зокрема у джерелах записано про наявність твору «*Summaryusz kazań na modlitwę panską*»⁵⁰, тобто книги «*Oratorium palaczu duchownego*» — збірки, яка включає 28 проповідей-таумачень молитви «Отче наш»⁵¹. У 1730-х — на початку 1770-х років у Крехові зберігалось ще кілька збірників проповідей польською мовою, які за інвентарними описами складно ідентифікувати. Це, наприклад, записи: «*Kazania na niedziele y święta polskim ięzykiem tom ieden ignoti authori*» чи «*Kazania polskie na święta roczne ignoti authoris tomus unus in fol.*»⁵².

Проповідницька література найповніше представлена у Крехівському монастирі наприкінці 1770-х років. Більшість усіх всіх видань гомілетичного змісту становили книги польською мовою⁵³. Загалом серед 128 польськомовних друків було 38 найменувань проповідницької літератури, тобто кожна третя книга⁵⁴. У цей час «колекція» проповідницької літератури становила близько 14% бібліотечного фонду монастиря (не враховуючи «церковних книг»). Для порівняння: подібні видання становили понад 10% і в бібліотеках інших василіянських монастирів Галичини, наприклад, Львівського Святоюрського⁵⁵ чи Унівського⁵⁶. Натомість у Відинському монастирі станом на 1774 р. кожна п'ята книга була гомілетичного змісту⁵⁷. У православних монастирях Київської митрополії збірники проповідей були менш поширеними. За даними інвентаря 1769 р., у Київському Софіївському монастирі видання подібного змісту становили приблизно 5–8%⁵⁸. Не вирізнялися кількісними показниками гомілетичні видання і в бібліотеці Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря у XVII–XVIII ст.⁵⁹, — як, зрештою, і в книжкових зібраннях православних монастирів на білоруських землях⁶⁰ та в Московії⁶¹. Натомість наприкінці XVIII ст. у бібліотеках французьких жєбручих орденів видання гомілетичного змісту становили в середньому 20–25% складу релігійної літератури⁶². Таким чином, побутування значної кількості проповідницької літератури було більш поширеною практикою в книжкових зібраннях монастирів західної традиції.

Наприкінці 1770-х рр. більшість польськомовної проповідницької літератури у Крехівській бібліотеці становили видання єзуїтських авторів (насамперед Пйотра Скарги та Якуба Вуєка⁶³). Це й не дивно, оскільки поширення Слова Божого окреслювалось як одне із головних завдань єзуїтського ордену⁶⁴. Польська мова слугувала медіатором і для поширення зібрань проповідей відомих римо-католицьких авторів. Зокрема, свої повчальні розповіді під час казань ченці могли брати з перекладу популярного у тогочасній Європі збірника прикладів «Wielkie zwierciadło przykładów»⁶⁵ («Magnum Speculum Exemplorum») французького єзуїта XVI ст. Жана Майора (Jean Major, 1543–1608)⁶⁶. У книгозбірні були два примірники перекладу даного твору на польську Шимона

Висоцького⁶⁷. З видань авторів XVII ст. варто згадати про проповіді на христологічну тематику «Wschód y Zachód słońca» (Краків, 1704)⁶⁸ професора риторики *Пйотра Станіслава Дуніна* (Piotr Stanisław Dunin, 1635–1704)⁶⁹ та збірник проповідей *Яна Ігнація Кросновського* (Jan Ignacy Krosnowski, 1629–1697) — «Chwała świętych bożych» (Каліш, 1704)⁷⁰.

Більшість єзуїтської складової колекції становили видашні авторів XVIII ст. Наприклад, можна було ознайомитись із наступними збірниками недільних проповідей: 1) «Kazania na niedziele całego roku»⁷¹ ректора та проповідника у Львівському кафедральному соборі *Якуба Філіповича* (Jakub Filipowicz, 1678–1720)⁷²; 2) «Dni Pańskie» (Ченстохова, 1714) *Яна Вольського* (Jan Wolski, 1659–1729)⁷³. Кілька наявних зібрань — це сумарії казань на свята — два видання *Францішека Коваліцького* (Franciszek Kowalicki, 1668–1730)⁷⁴ «Kaznodzieia odświętny Kowalicki in 4to»⁷⁵ та «Post święty» (Сандомир, 1721). Пастирські науки на святкові дні можна було знайти й у виданні «Żniwo złote» (Сандомир, 1730) *Мацея Муховського* (Maciej Muchowski, 1677–1734)⁷⁶. Духовні повчання іншого характеру та стилю подані у книзі «O Poszanowaniu Duchownych» (Люблін, 1753) автора з Покуття *Войцеха Забельського* (Wojciech Zabielski, 1706–1756) — це промови, виголошені у Коронному Трибуналі 1753 р.⁷⁷ Також зберігалися три томи євангельських наук для унійного парафіяльного духовенства *Марціна Куженецького* (Marcin Kurzeniecki, 1705–1771) — «Nauki z Ewangelii na Niedziele y Święta» (Вільно, 1752)⁷⁸.

Окрім єзуїтських авторів, були польськомовні збірники проповідей ченців домініканського ордену. Поряд з творами вже згадуваних *Фабіана Бірковського* і *Габрієля Завешка* (Леополіти) у Крехівському монастирі була можливість ознайомитись із творчістю *Августина Філіповича* (Augustyn Filipowicz, 1700–1751) — професора філософії у Підкамені (1730–1731)⁷⁹. Йдеться про його книгу «Kazanie w oktawę solenney koronasy» (Почаїв, 1749), що є проповіддю з нагоди коронації ікони *Луцької Богородиці*⁸⁰. Зберігались і збірники проповідей францисканських авторів XVIII ст., наприклад, «Kazania Korczyńskiego»⁸¹ (чотиритомне видання *Касіяна Корчинського* (Kasyan Korczyński, 1725–1784) — істо-

рика бернардинського ордену в Речі Посполитій)⁸². Також крехівські іноки згодом читали книги «Pugruга Zbawienna» (Краків, 1745) бернардинця *Антонія Ліпєвича* (Antoni Lipiewicz, † після 1772)⁸³ та «Cel Sarpieżynskiey Strzały» (Познань, 1748) *Єроніма Грушецького* (Hieronim Gruszecki, 1709–1764)⁸⁴.

Католицька традиція проповідництва представлена й авторами інших чернечих орденів, здебільшого з XVIII ст. Зокрема, це зібрання казань «Woisko noworekrutowane» кармеліта босого *Іларіона від св. Євхаристії Фаленцького* (Falecki Hilaryon od Najświętszego Sakramentu, XVIII ст.)⁸⁵ та «Siedm kazań pokutnych» (Почаїв, 1759) капуцина *Корнелія Пжедвоєвського* (Антоніна Капуцина) (Kornel Przedwojewski, Antonin Karusyn, 1728–1793)⁸⁶. Також у книгозбірні зберігалася «Zebranie Kazań» (Бранево, 1726) римо-католицького єпископа *Станіслава Шембека* (Stanisław Szembek, 1650–1721)⁸⁷. Для належної підготовки до виголошення проповідей на богородичні свята можна було скористатися збірником марійних проповідей «Dom mądrości» (Антверпен, 1667)⁸⁸ професора Віленської академії у XVII ст. *Яна Казімежа Войшнаровича* (Jan Kazimierz Wojsznarowicz, 1620–1677)⁸⁹.

Гомілетичні твори унійних авторів також, особливо у XVIII ст., видавалися польською мовою⁹⁰. Зокрема у Крехівській бібліотеці зберігалися пасійні казаня «Traiedya Nieukoionych» (Львів, 1761)⁹¹ та надгробна проповідь «Ulga w Powszechnych Zalach» (Львів, 1762)⁹² василіянина, настоятеля Спаського монастиря *Доната Попелевича* (Donat Popielewicz, 1723-?)⁹³. Також варто виокремити дві збірки проповідей, виголошені з нагоди коронацій Сокальської («Chwała korońna» — Львів, 1726)⁹⁴ та Львівської («Hasło słowa Bożego» — Львів, 1754) ікон Божої Матері⁹⁵.

У книгозбірні Крехівського монастиря представлені навіть польськомовні збірники проповідей протестантів. Зокрема, тут зберігалася т. зв. «Dąbrówka»⁹⁶, тобто «Postilla Chrześcianska» (Торунь, 1621)⁹⁷ *Самуеля Домбровського* (Samuel Dambrowski, 1577–1625) — знаного польського лютеранина ранньомодернього періоду⁹⁸. Могли ченці ознайомитись і з проповідями польського кальвініста *Бальтазара Лабенцького* (Łabęcki Baltazar, †1645)⁹⁹ — «Anatomia conscienciae, to jest rozebranie i roztrząśnienie sumienia» (Любеч, 1638)¹⁰⁰.

Таблиця № 1.

Автори польськомовних проповідницьких творів з бібліотеки
Крехівського монастиря (станом на 1777 р.)

Конфесія	Прізвище та ім'я автора
езуїти	Воцьський Ян / Wolski Jan
	Вуек Якуб / Wujek Jakub
	Дунін Пйотр Станіслав / Dunin Piotr Stanisław
	Забельський Войцех / Zabielski Wojciech
	Коваліцький Францішек / Kowalicki Franciszek
	Кросновський Ян Ігнацій / Krosnowski Jan Ignacy
	Куженецький Марцін / Kurzeniecki Marcin
	Майор Жан / Major Jean
	Муховський Мацей / Muchowski Maciej
	Скарга Пйотр / Skarga Piotr
	Філіпович Якуб / Filipowicz Jakub
домініканці	Біркоський Фабіан / Birkowski Fabian
	Завешко (Леополіта) Габріель / Zawieszko (Leopolita) Gabriel
	Філіпович Августин / Filipowicz Augustyn
францисканці	Грушецький Єронім / Gruszecki Hieronim
	Корчинський Касян / Koczynski Kasyan
бернардинець	Ліпевич Антоній / Lipiewicz Antoni
капуцин	Пжедвоєвський Корнелій (Антонін Капуцин) / Przedwojewski Kornel (Antonin Kapucyn)
кармеліт босий	Фаленцький Іларіон від св. Євхаристії / Fałęcki Hilaryon od Najświętszego Sakramentu

Протестанти	лютеранин	Домбровський Самуель / Dambrowski Samuel
	кальвініст	Лабенцький Бальтазар / Łabęcki Baltazar
	василіанин	Попелевич Донат / Popielewicz Donat

Наявність різноманітного репертуару проповідницької літератури не дозволяє з певністю говорити про поширеність проповідницьких практик у Крехівській обителі. Загалом за матеріалами інвентарних описів складно дізнатися про використання ченцями книжкових фондів монастирів. Проте відомо, що в останній чверті XVIII ст. у Крехівському монастирі щороку позмінно один/два ієромонахи виконували функції проповідника¹⁰¹. Іншим прикладом поширення Слова Божого ченцями обителі є запис у джерелах про виголошення щоденних проповідей під час відпусту свята Преображення Господнього у 1788 р.¹⁰² Тобто гомілетичні видання, вірогідно, були одним із «джерел мудрості» ченців, в тому числі і проповідників.

Отже, впродовж XVII–XVIII ст. проповідницька література була важливою складовою книжкового репертуару бібліотеки Крехівського монастиря. Особливо презентабельно та різноманітно представлені польськомовні гомілетичні видання в останній чверті XVIII ст. Це збірники проповідей, казань та постил авторів XVI–XVIII ст. різних римокатолицьких чернечих орденів (францисканців, домініканців, кармелітів тощо), унійних проповідників і навіть протестантів, за домінування творів єзуїтів. За тематикою переважали зібрання проповідей на неділі і свята, марійні та христологічні, а також пасійні збірники проповідей — одна зі складових «пасійної» релігійності ранньомодерного часу¹⁰³. Наявність значної кількості проповідницької літератури у Крехівському монастирі саме наприкінці XVIII ст. пояснюється функціонуванням тут чернечих риторичних студій. Для забезпечення ефективного викладання риторики, окрім підручників з риторики, різноманітних збірників

exempla та miracula, використовувались і польськомовні збірники проповідей, які також сприяли навчання оратора-проповідника.

Загалом у Крехівській обителі ранньомодерного часу латинська постриденська традиція проповідництва представлена як творами польських римо-католицьких ченців, так і перекладами латиномовних західних видань. Тематичний аналіз репертуару даної колекції є одним із свідчень рецепції культури барокового проповідництва Речі Посполитій в одному із руських монастирів Київської митрополії за допомогою польського культурного посередництва. Наявність значної кількості польськомовної літератури, в тому числі і проповідницької, можна розглядати як одну зі складових процесів окциденталізації у василіянському чернечому середовищі, тобто інкультурації різноманітних «західних» запозичень¹⁰⁴. З іншого боку, приклад Крехівської обителі засвідчує включеність монаших спільнот східного обряду в українських землях до культурного простору західної християнської традиції.

ПРИМІТКИ

¹ Броджі-Беркофф Дж. Чи існує канон українського літературного бароко? // Український гуманітарний огляд. — Київ, 2012. — Вип. 16–17. — С. 16, 27–28.

² Radyszewskij R. Polskojęzyczna poezja ukraińska od końca XVI do początku XVIII wieku. — Kraków, 1996. — Cz. 1. — S. 11. Шевченко І. Польща в історії України // Україна між Сходом і Заходом. Нариси з історії культури до початку XVIII століття. — Львів, 2001. — С. 121–134.

³ Радишевський Р. Роль польського посередництва у формуванні української барокової літератури // Українське бароко. — Харків, 2004. — Т. 2. — С. 74.

⁴ Bystron J. Dzieje obyczajów w dawnej Polsce. Wiek XVI–XVIII. — Kraków, 1960. — Т. 1. — С. 318.

⁵ Дзюба О. Польська книга у бібліотеках України XVIII ст. (до історії українсько-польських культурних взаємин) // «Істину встановлює суд історії» / Збірник на пошану Федора Павловича Шевченка. — Київ, 2004. — Т. 2. — С. 364–371. Див. також: Pidllypczak-Majerowicz M. Bazylianie w Koronie i na Litwie. Szkoły i książki w działalności zakonu. — Warszawa, 1986. — 273 s.; Ejusd. Biblioteki i bibliotekarstwo zakonne na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej w XVII–XVIII w. — Wrocław, 1996. — 195 s.

⁶ Церковнослов'янська мова була одним із маркерів руської ідентичності Унійної церкви у польському католицькому середовищі (Naumow A. Przemiany w ruskiej

kulturze unitów // Краківські Українознавчі Зошити. — Краків, 1997. — Т. 5–6. — С. 143–145; Ісаєвич Я. До характеристики культури доби бароко: василіанські освітні осередки // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. — Львів, 2004. — Вип. 12: Ювілейний збірник на пошану члена-кореспондента НАН України Миколи Ільницького. — С. 197–198).

⁷ Panuś K. Historia kaznodziejstwa. — Kraków, 2007. — S. 195.

⁸ Ibidem. — S. 214–215, 231–235.

⁹ Ibidem. — S. 252. *Marceluk P.* Bazylianie w Kościele unickim i ich misja ludowa — teoria i praktyka, XVII–XVIII w. // Dziedzictwo unii brzeskiej / Red. R. Dobrowolski, M. Zemlo. — Lublin; Supraśl, 2012. — S. 59–80.

¹⁰ Про душпастирство у василіанських чернечих осередках йдеться у статті: *Narasym I.* Geneza i rola monastycyzmu bazylianskiego w historii Cerkwi Greckokatolickiej od XVI do XX wieku // *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze* / Red. S. Kozaka. — Warszawa, 1997. — Т. 4–5. — С. 225–239.

¹¹ *Прокоп'юк О.* Парафіяльне повсякдення: практика проповідництва в храмах Київської митрополії у другій половині XVIII ст. // Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії в 2-х томах. — Київ, 2012. — Т. 1: Практики, казуси та девіації повсякдення / Відп. ред. В. Горобець. — С. 187–200.

¹² Валентина Лось вважає такі зміни аргументами на користь тези про латинізацію василіанських монастирів (Лось В. Василіанські бібліотеки в світлі монастирських інвентарів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (Правобережна Україна XVIII — XIX століття) // *Między Rzucem a Nowosybirskiem. Księga jubileuszowa dedykowana ks. Marianowi Radwanowi SCJ.* — Lublin, 2012. — S. 616).

¹³ *Ісіченко І.* Риторика й барокове проповідництво у шкільній культурі Києва XVII ст. // Київська Академія. — Київ, 2006. — Вип. 2–3. — С. 34.

¹⁴ Детальніше про характерні риси барокового проповідництва у Речі Посполитій див.: *Panuś K.* Zarys historii kaznodziejstwa w Kościele Katolickim. — Kraków, 2001. — Cz. 2: Kaznodziejstwo w Polsce od średniowiecza do baroku. — S. 340–354.

¹⁵ *Ісіченко І.* Церковне життя України епохи бароко // Українське бароко. — Харків, 2004. — Т. 1. — С. 93.

¹⁶ *Panuś K.* Historia kaznodziejstwa ... — S. 245–246.

¹⁷ На цьому аспекті проповідницьких практик наголошує польський дослідник Мечислав Бжозовський (*Brzozowski M.* Teoria kaznodziejstwa (wiek XVI–XVIII) // *Dzieje teologii katolickiej w Polsce.* — Lublin, 1975. — Т. 2: Od odrodzenia do oświecenia. — Cz. 1: Teologia humanistyczna. — S. 424).

¹⁸ Нині село Крехів належить до Жовківського району Львівської області.

¹⁹ *Шкраб'юк П.* Крехів: дороги земні і небесні. — Львів, 2002. — С. 15, 41, 103, 109–110.

²⁰ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі — ЦДА України у Львові), ф. 684 (Протоігуменат монастирів Чину св. Василя Великого, м. Львів), оп. 1, спр. 2030, арк. 66, 68–69, 77.

²¹ Система василянського шкільництва складалась із парафіяльних шкіл, колегіумів, чернечих студій і семінарій: *Шкраб'юк П.* Монаший Чин Отців Василян у національному житті України. — Львів, 2005. — С. 156; *Дрогобицький І.* Еволюція освітньої діяльності Чину Святого Василя Великого у XVIII–XIX ст. // *Історія релігій в Україні: Науковий щорічник 2008 р.* — Львів, 2008. — Ч. 1. — С. 313.

²² *Стецик Ю.* Духовна формація Василянського чернецтва Перемишльської єпархії (XVII–XVIII ст.) // *Дрогобицький краєзнавчий збірник.* — Дрогобич, 2008. — Т. 11–12. — С. 144.

²³ *Недзведзь Я.* Значення шкільної риторики в Україні в першій половині XVIII ст. // *Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник.* — Харків, 2005. — Т. 7. — С. 13.

²⁴ *Pidlypczak-Majerowicz M.* Biblioteki i bibliotekarstwo zakonne... — S. 25.

²⁵ ЦДА України у Львові, ф. 129 (Львівський ставропігійський інститут, м. Львів), оп. 1, спр. 539, арк. 3–4 зв.

²⁶ ЦДА України у Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 2029, арк. 52 зв. — 53, 58–65 зв.

²⁷ *Pidlypczak-Majerowicz M.* Biblioteki i bibliotekarstwo zakonne... — S. 50.

²⁸ *Pidlypczak-Majerowicz M.* Książka i biblioteka bazylińska w XVII–XVIII w. oraz wpływ kasat na stan ich zachowania i opracowania // *Hereditas Monasteriorum.* — Wrocław, 2012. — Vol. 1. — S. 93.

²⁹ ЦДА України у Львові, ф. 129, оп. 1, спр. 539, арк. 3–4.

³⁰ Там само, ф. 684, оп. 1, спр. 2042, арк. 2 зв. — 5.

³¹ Там само, ф. 201, оп. 46, спр. 529, арк. 72, 76 зв.

³² Там само, ф. 684, оп. 1, спр. 2043, арк. 5, 6 зв., 7–8.

³³ Там само, ф. 684, спр. 2044, арк. 6 зв., 9 зв. — 12.

³⁴ Там само, спр. 2045, арк. 8 зв., 16 зв., 20 зв. — 22 зв.

³⁵ Там само, спр. 2029, арк. 23 зв. — 27.

³⁶ Там само, арк. 58–63.

³⁷ Там само, спр. 2046, арк. 14–14 зв.

³⁸ За відсутності вихідних даних у рукописному списку досить складно ідентифікувати видання, тим більше з'ясувати конкретні місце та рік видання. Тому для ідентифікації також застосовуються дані інвентарного опису Крехівського монастиря за 1835 р., в якому для більшості книжкових позицій вказані місце та/або рік видання (ЦДА України у Львові, ф. 146, оп. 20а, спр. 130, арк. 10–14 зв.). Частина книг була ідентифікована за каталогом книг, які зберігаються у Національній бібліотеці імені Оссолінських (м. Вроцлав): *Pidlypczak-Majerowicz M.* Bazylianie w Koronie i na Litwie... — S. 236–242 (далі — *Pidlypczak*).

³⁹ Encyklopedia wiedzy o książce. — Kraków; Warszawa; Wrocław, 1971. — S. 1955.

⁴⁰ Panuś K. Historia kaznodziejstwa ... — S. 204.

⁴¹ ЦДІА України у Львові, ф. 129, оп. 1, спр. 539, арк. 3 зв.

⁴² «Постили» вперше видано 1567 р. в одному томі, вдруге — в 1573–1575 рр. у двох томах, втретє — в 1584 р. у трьох. Через великий попит, але значний обсяг та дороговизну, було зроблено скорочений варіант видання, який також мав успіх та видавався лише за життя Якуба Вуєка чотири рази — 1579–1580 рр., 1582 р., 1590 р. та 1596 р.: *Zaleski S. Jezuci w Polsce.* — Lwów, 1900. — Т. 1. — Cz. 1–2. — S. 713–714; *Pelczar J. Zarys dziejów kaznodziejstwa w Kościele Katolickim.* — Kraków, 1896. — Cz. 2: *Kaznodzieje polscy.* — S. 147.

⁴³ *Pelczar J. Zarys dziejów kaznodziejstwa...* — S. 147. Про польських проповідників ранньомодерного часу також ідеться у: Panuś K. *Wielcy mówcy Kościoła w Polsce.* — Kraków, 2005.

⁴⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 2042, арк. 2 зв. Ззначається наявність даної книги і в усіх інших інвентарних описах XVIII ст. Наприклад, у джерелі за 1755 р. занотовано: «*X. Fabiana Birkowskiego Kazania na Niedziele y święta doroczne*» (ЦДІА України у Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 2043, арк. 7). Сьогодні «крехівський» екземпляр цієї книги зберігається у Вроцлавській національній бібліотеці імені Оссолінських (Pidlypczak. — № 116).

⁴⁵ *Estreicher K. Bibliografia polska.* — Kraków, 1894. — Т. 13. — S. 143 (далі — *Estreicher*); *Pidlypczak.* — № 116.

⁴⁶ *Hinnebusch W. Dominikanie — krótki zarys dziejów // Dominikanie: szkice z dziejów zakonu.* — Poznań, 1986. — S. 220.

⁴⁷ «*O rękopisach znajdujących się w rozmaitych bibliotekach galicyjskich*»: Львівська національна наукова бібліотека імені Василя Стефаника НАН України. Відділ рукописів (далі — ЛННБ), ф. 5 (Бібліотека Національного закладу ім. Оссолінських у Львові), оп. 1, спр. 2392, арк. 73 (далі — ЛННБ).

⁴⁸ Пйотр Скарга — польський єзуїт, полеміст, агіограф, надвірний проповідник Сигізмунда III (з 1588 р.), перекладач, перший ректор Віленської академії (1579–1584): *Grzebień L. Skarga (Pawęski, Powęski) Piotr // Słownik polskich teologów katolickich* (далі — *SPTK*). — Warszawa, 1983. — Т. IV. — S. 84–89; *Encyclopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995* (далі — *EWJ*). — Kraków, 1996. — S. 619.

⁴⁹ «*X. Skargi Piotra S. J. Kazania na niedziele y s [wię] ta cale [go] roku z dodatkiem oraz Kazan o Siedmiu Sakr [a] m [e] ntach*» (ЦДІА України у Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 2042, арк. 2 зв.).

⁵⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 2042, арк. 2 зв.

⁵¹ *Pelczar J. Zarys dziejów kaznodziejstwa...* — S. 176; *Barącz S. Rys dziejów zakonu kaznodziejskiego w Polsce.* — Lwów, 1861. — Т. 2. — S. 160.

⁵² ЦДІА України у Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 2042, арк. 2 зв.

⁵³ Там само, спр. 2029, арк. 59–65.

⁵⁴ Дев'ять записів не вдалося ідентифікувати: «7. *Kazania Swiqt: y Hyst: o Mence P: absq inil: et fine in fol:*» «20. *Panegiryki rozne in folio*», «21. *Rozne Panegiryki in folio*», «24. *Ruzne Panegiryki in fol*», «25. *Panegiryki rozne in fol*», «29. *Rozne kazania*», «77. *E [wan] geliae niedzielne y Swiqteczne in 12mo*», «95. *Kazania Panegiryczne*», «107. *Kazania X: Bilskiego in 4to*» (ЦДІА України у Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 2029, арк. 62–63).

⁵⁵ В інвентарі за 1773 р. виділені категорії книг «*Concionatores*' і «*Kazania polskie*» (ЦДІА України у Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 2239, арк. 1 зв. — 2 зв.). Одну з найбільших бібліотек василіянських монастирів Львівської єпархії другої половини XVIII ст. характеризує: *Lorens B. Biblioteka bazylińskiego klasztoru św. Jerzego we Lwowie w drugiej połowie XVIII wieku w świetle inwentarzy // Kraków–Lwów: książki, czasopisma, biblioteki. — Kraków, 2006. — Т. 8 / Pod red. Haliny Kosętki. — S. 273–286.*

⁵⁶ *Lorens B. Inwentarz biblioteki bazylińskiej archimandrii w Uniowie z 1789 r. // Hereditas Monasteriorum. — Wrocław, 2013. — Vol. 2. — S. 260–267.*

⁵⁷ *Альмес І. Бібліотека Відинського василіянського монастиря (за матеріалами інвентарного опису 1774 р.) // Рукописна і книжкова спадщина України. — Київ, 2014. — Вип. 18. — С. 218–221.*

⁵⁸ *Сінкевич Н. Іншомовні книги бібліотеки Софії Київської за каталогом 1769 р.: попередній огляд колекції // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник 2009 рік. — Львів, 2009. — Кн. 2. — С. 736–743. Ї ж. «Nec mortui vivunt, et muti loquuntur»: ранньомодерна книгозбірня Києво-Софійського монастиря за каталогом 1769 р. // Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. — Київ, 2014. — Випуск IV: збірка наукових праць, присвячена 170-літтю з дня народження Никодима Павловича Кондакова (1844–1925). — С. 601–639.*

⁵⁹ *Ульяновський В. Бібліотека Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря: основні віхи історії на тлі життя обителі (статистично-фактографічний нарис) // Кошіаль О., Ульяновський В. Старожитня бібліотека Михайлівського Золотоверхого монастиря: спроба реконструкції кириличної збірки. — Київ, 2008. — Вип. 1. — С. 5–126.*

⁶⁰ *Лаўрых Ю. Кнігі і кнігазборы куцеїнскага Богаўленскага манастыра ў сярэдняе XVII ст. — Мінск, 2012. — С. 172–191.*

⁶¹ *Кукушкина М. Монастырские библиотеки Русского Севера. — Ленинград, 1977. — С. 125–185.*

⁶² *Henryot F. Le prédicateur et ses livres. Normes oratoires et sermonnaires dans les couvents mendiants urbains à l'époque moderne (Lorraine, Luxembourg) // La parole*

publique en ville, des réformes à la Révolution, actes du colloque de Nancy (3–4 mars 2011) / S. Simiz (dir.). — Villeneuve d'Ascq, 2012. — P. 48–51.

⁶³ Estreicher. — Т. 33. — С. 389–390; Pelczar J. Zarys dziejów kaznodziejstwa ... — S. 147.

⁶⁴ Panuś K. Historia kaznodziejstwa ... — S. 216.

⁶⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 2029, арк. 59, 63 зв.

⁶⁶ Estreicher. — Т. 8. — С. 206.

⁶⁷ Охріменко П, Охріменко О. Українська перекладна література XVII ст. і місце в ній творів східного і західного походження // Україна XVII ст. між Заходом і Сходом Європи: Матеріали першого українсько-італійського симпозиуму 13–16 вересня 1994 р. — Київ; Венеція, 1996. — С. 434.

⁶⁸ Місце та рік видання зазначаються у дужках. Достеменно з'ясувати такі дані можна: якщо існували лише одиничні видання певних творів; якщо, вони зафіксовані в інвентарному описі Крехівського монастиря 1835 р. (ЦДІА України у Львові, ф. 146, оп. 20а, спр. 130, арк. 10–14 зв. (далі — Інв. 1835 та номер позиції книги в даному інвентарі) та в реєстрі книг з провенієнціями, укладеному Марією Підлипчак-Маєрович (*Pidlypczak-Majerowicz M. Bazylianie w Koronie i na Litwie ...* — S. 236–242; далі — *Pidlypczak* та номер книги у даному списку); якщо вони внесені в каталоги книг Національної бібліотеки імені Оссолінських, м. Вроцлав (*Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.* — Wrocław, 1991. — Т. 1. — 400 s.; 1993. — Т. 3. — 332 s.; 1994. — Т. 4. — 306 s.; Т. 5. — 284 s.; 1995. — Т. 6. — 131 s.; Т. 7. — 287 s. (далі — *KSDBO*)).

⁶⁹ Estreicher. — Т. 15. — С. 410; EWJ. — S. 137

⁷⁰ Інв. 1835, d. 97; Estreicher. — Т. 20. — С. 290; EWJ. — S. 331.

⁷¹ ЦДІА України у Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 2029, арк. 63 зв.

⁷² *Zaleski S. Jezuici w Polsce ...* — S. 1088.

⁷³ Estreicher. — Т. 33. — С. 295; EWJ. — S. 757.

⁷⁴ *Natoński B. Kowalicki Franciszek* // *Polski Słownik Biograficzny.* — Kraków, 1968–1969. — Т. XIV. — С. 531.

⁷⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 2029, арк. 63 зв.

⁷⁶ Estreicher. — Т. 22. — С. 619; EWJ. — S. 446.

⁷⁷ Estreicher. — Т. 34. — С. 25; EWJ. — S. 776.

⁷⁸ *Pidlypczak.* — № 186; Estreicher. — Т. 20. — С. 405; *Zaleski S. Jezuici w Polsce ...* — S. 1094.

⁷⁹ *Świętochowski R. Filipowicz Augustyn* // *Polski Słownik Biograficzny.* — Kraków, 1948. — Т. VI. — С. 452–453.

⁸⁰ *Запаско Я. Ісаєвич Я.* Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. — Львів, 1984. — Кн. 2. — Ч. 1: 1701–1764 pp. — № 1676 (далі — *Запаско II*).

⁸¹ ЦДІА України у Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 2029, арк. 63.

⁸² *Murawiec W. Korczyński Kasyan* // *Słownik polskich teologów katolickich.* — Warszawa, 1982. — Т. 2. — S. 350–351.

⁸³ *Estreicher.* — Т. 21. — S. 302.

⁸⁴ *Podręczna encyklopedia kościelna.* — Warszawa, 1907. — Т. 13/14. — S. 367.

⁸⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 2029, арк. 62 зв. У Крехівській бібліотеці побутував примірник одного із таких видань: Почаїв (1739 р., 1740 р.); Львів (1740 р.); Познань (1746 р.): *Korbut G. Literatura polska. Od początków do wojny światowej.* — Warszawa, 1929. — Т. 2: od wieku XVIII do R.1820. — S. 14.

⁸⁶ *Pidłypczak.* — № 103; *Запаско II.* — № 2094.

⁸⁷ *Інв.* 1835, d. 111; *Estreicher.* — Т. 30. — S. 261.

⁸⁸ *Estreicher.* — Т. 33. — S. 226.

⁸⁹ *Kucharski A. Turystyka i edukacja. Zagraniczna peregrynacja młodego polskiego magnata w relacji księdza Kazimierza Jana Wojsznarowicza (1667–1669)* // *Studia Gdańskie.* — Gdańsk, 2011. — Т. XXIX. — S. 216.

⁹⁰ *Naumow A. Przemiany w ruskiej kulturze unitów...* — С. 141–146.

⁹¹ *Запаско II.* — № 2226; *Estreicher.* — Т. 25. — S. 66.

⁹² *Запаско II.* — № 2271; *Estreicher.* — Т. 25. — S. 67.

⁹³ *Lorens B. Unicy biskupi przemyscy a męskie klasztory bazylianckie w latach 1691–1793* // *Klasztor w Kościele średniowiecznym i nowożytnym.* — Opole; Warszawa; Wrocław, 2010. — S. 215.

⁹⁴ *Збірник казань, виголошених у вересні 1724 р.:* *Запаско II.* — С. 40.

⁹⁵ *Збірник 40 проповідей, виголошених у 1751 р. з нагоди коронації львівської ікони Богородиці:* *Запаско II.* — С. 98.

⁹⁶ *Bursche E. Dambrowski Samuel* // *Polski Słownik Biograficzny.* — Kraków, 1938. — Т. IV. — S. 397–398.

⁹⁷ *Estreicher.* — Т. 15. — S. 26.

⁹⁸ *Wantula A. Dambrowski Samuel* // *The Encyclopedia of the Lutheran church* / ed. by Bodensieck. — Minneapolis, 1965. — Т. 1: A–E. — P. 657–658.

⁹⁹ *Tworek S. Łabęcki Baltazar* // *Polski Słownik Biograficzny.* — Kraków, 1973. Т. XVIII. — S. 172.

¹⁰⁰ *Estreicher.* — Т. 21. — S. 6.

¹⁰¹ У 1773–1774 рр. функції проповідника виконував Ієронім Немировський (53 р.); 1774–1775 рр. — Ісидор Волкович (48 р.); 1775–1776 рр. — Никифор Самсоновський (40 р.); 1777–1778 рр. — Йосафат Ханчаковський (45 р.); 1778–1779 рр. — Йосафат Ленкевич (56 р.) (*Catalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni Provinciae Protectiones Beatissimae Virginis Mariae cum refidentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex anno 1773 a mense septembri, ad septembrem 1774 anni.* — Poczajow, 1773. — S. 10; *Catalogus monasteriorum... ex anno 1774 in annum*

1775 anni. — Poczajow, 1775. — S. 10; Catalogus monasteriorum... ex Anno 1775 in annum 1776. — Poczajoviense, 1775. — S. 8-9; Catalogus monasteriorum... ex anno 1777 in annum 1778. — Poczajoviense, 1777. — S. 9; Catalogus monasteriorum... ex anno 1778 in annum 1779. — Poczajoviense, 1779. — S. 9). У 1790-х роках в монастирі призначалися два проповідники. Наприклад, у 1794 р. «першим» з них був Йосафат Потелицький, а «другим» — Іларіон Артимович (АННБ, ф. 3, спр. 121, арк. 26 зв.).

¹⁰² АННБ, ф. 3, спр. 781, арк. 68.

¹⁰³ Szady B., Szady J. Kazania na Wielki Tydzień w epoce nowożytnej w Polsce // W kręgu wielkopostnej pobożności i bractw religijnych / Red. C. Taracha i in. — Lublin, 2007. — S. 96.

¹⁰⁴ Шманько Т. Латинізація та окциденталізація: прояви і наслідки // Берестейська унія (1596) в історії та історіографії: спроба підсумку. Матеріали міжнародного наукового діалогу про Берестейську унію фундації PRO ORIENTE (третя зустріч: Львів, 21–23 серпня 2006 р.) та Міжнародного наукового симпозиуму Інституту історії Церкви Українського Католицького Університету «Берестейська церковна унія: перспективи наукового консенсусу в контексті національно-конфесійного дискурсу» (Львів, 24–27 серпня 2006 р.) / За ред. Й. Марте, О. Турія. — Львів, 2008. — С. 340–341.